

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.3>**Борблік К.Е.**асистент кафедри інноватики та управління,
Приазовський державний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4853-5907>

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в Україні. Проаналізовано, що для розвитку ринку туристичних послуг в Україні існують усі передумови. Розглянуто основні етапи, що стримують розвиток туристичної індустрії в країні та потребують подальшого вирішення. Запропоновано науково-методичний підхід до оцінки стану ринку туристичних послуг в Україні. Проведено аналіз інтенсивності та тенденцій розвитку туристопотоку в країні. Досліджено потоки надходжень і витрат, пов'язаних із туризмом. Представлено аналіз показників діяльності колективних засобів із розміщення туристів та аналіз показників діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг у країні в сучасних умовах на засадах сталого розвитку ринку туристичних послуг в Україні.

Ключові слова: туризм, туристопоток, туристи, туристична індустрія, ринок туристичних послуг, аналіз показників розвитку ринку туристичних послуг.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток ринку туристичних послуг призвів до не менш прогресивного зростання кількості туристів, що обслуговувалися туристичними агентствами та операторами. У 2017 р. юридичними особами – суб'єктами ринку було надано послуг населенню на 64% більше, ніж у 2011 р., і майже на 7% більше, ніж у 2016 р. Цього ж року обсяг наданих туристам послуг фізичними особами – підприємцями становив 401 тис, що на 40% більше, ніж у 2011 р., і на 34% більше, ніж у 2016 р. Однак складна політична ситуація, що склалася на території України в 2014 р., негативно вплинула на потоки іноземних туристів. І хоча протягом останніх років спостерігається тенденція до збільшення кількості іноземців, що обслуговуються суб'єктами ринку туристичних послуг, цей показник ще не досяг кризового рівня. Що стосується напрямів туристичних потоків, то кількість громадян України, які звернулися за послугою до туристичних агентств та операторів у межах країни, також постійно збільшується. Подібна тенденція спостерігається і в обсягах реалізації туристичних продуктів фізичними особами – підприємцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження стану та тенденцій розвитку ринку туристичних послуг, їхні особливості в економіці знайшли своє відображення у працях таких українських учених, як: Т.І. Ткаченко [1], Г.В. Казачковська [2], Ю.Б. Миронов [3] та ін. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій із даної проблематики, певні теоретичні і науково-методичні аспекти формування стану та розвитку ринку туристичних послуг потребують подальшого поглиблення.

Мета статті полягає в аналізі інтенсивності та тенденцій розвитку туристопотоку, кількісній

оцінці стану ринку туристичних послуг в Україні за видами показників у три етапи.

Виклад основного матеріалу. Активний розвиток інтеграційних процесів в Україні, а також черговий етап глобалізації господарських зв'язків перетворили туристичну галузь на одну з найбільш важливих у становленні держави. За даними Державної служби статистики України, питома вага послуг туристичної індустрії в загальному обсязі послуг стабільно збільшується. Так, якщо у 2012 р. цей показник становив більше 23%, то сьогодні – майже 34% [4]. Пропорційно збільшується й обсяг реалізованих послуг у транспортній, розважальній сферах та в секторі розміщення туристів.

Зважаючи на політичну ситуацію в країні (анексія Криму в 2014 р. та окупація деяких міст Донецької та Луганської областей), обсяг послуг, які реалізовувалися на ринку туристичних послуг, значно скоротився у 2015 р. Однак уже в 2017 р. обсяг послуг із тимчасового розміщення та організації харчування збільшився на 30% порівняно з 2012 р. і на 54% порівняно з 2015 р.

Ринок туристичних послуг в Україні має комплексуючий характер, а його розвиток забезпечує мультиплікаційний ефект, який визначає міру інтегрованості країни у світогосподарську систему.

Для здійснення достовірної кількісної оцінки стану ринку туристичних послуг в Україні пропонується науково-методичний підхід, який складається з кількох етапів (рис. 1).

Етап 1. Аналіз інтенсивності та тенденцій розвитку туристопотоку.

Показники туристопотоку ґрунтуються на розумінні різних видів та цілей туризму. Саме інтенсивність туристопотоку визначає ступінь розвитку національного ринку туристичних послуг (табл. 1).

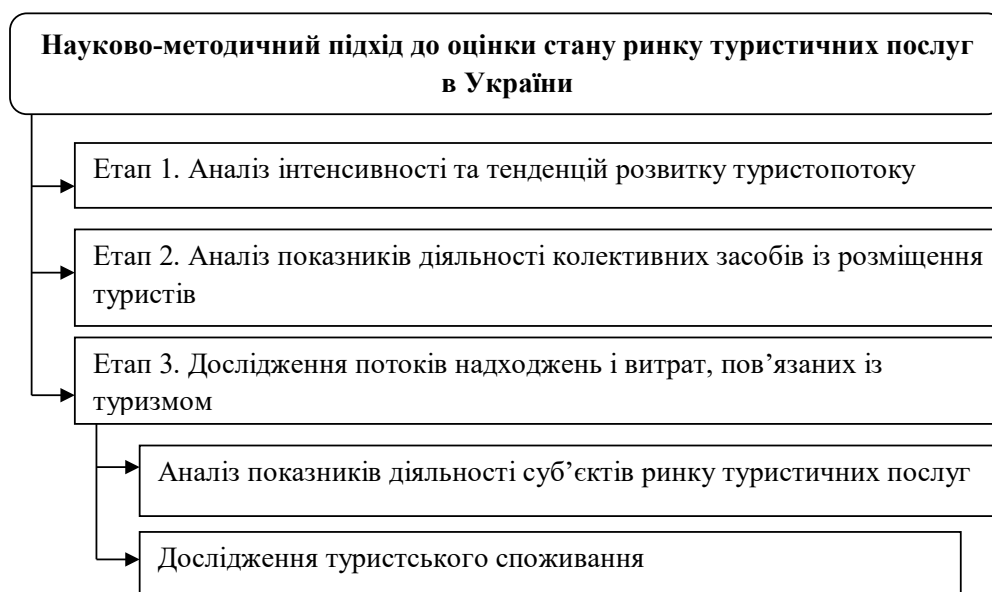

Рис. 1. Науково-методичний підхід до оцінки стану ринку туристичних послуг в Україні

Джерело: складено автором

Таблиця 1

Кількість туристів, обслугованих суб'єктами ринку туристичних послуг, осіб

Показники	2011		2015		2016		2017	
	Громадяни України	Іноземці	Громадяни України	Іноземці	Громадяни України	Іноземці	Громадяни України	Іноземці
Кількість обслугованих туристів								
юридичні особи	1441157	109912	1800277	14550	2216323	33784	2365424	38563
в межах України	369520	-	301865	-	375091	-	393396	-
за кордоном	1071637	-	1498412	-	1841232	-	1872028	-
фізичні особи – підприємці	287185	2229	204140	609	298212	1287	401397	1042
в межах України	128030	-	55162	-	78470	-	83571	-
за кордоном	159155	-	148978	-	219742	-	317826	-

Джерело: складено автором на основі [4]

Що стосується цілей подорожей, то найбільш інтенсивним є туристичний потік у сфері організації дозвілля та відпочинку. Так, у 2017 р. близько 2,5 млн. осіб скористалися послугами туристичних підприємств саме з такою метою. Порівняно з 2011 р. цей показник збільшився на 2%. Варто зазначити, що якщо в 2011 р. туристи більше здійснювали подорожей із метою спортивного відпочинку (2%), то в 2017 р. питома вага осіб, що зацікавилися цим напрямом, становила менше 1%. Зросла кількість туристів, що подорожує у службових цілях і для навчання, а от кількість туристів, що здійснює поїздки з метою лікування, зменшилася на 1%. Інші види туризму сьогодні є недостатньо розвиненими на території України, їх питома вага в загальному потоці становить менше 1%.

Кількість осіб, що звернулися до суб'єктів ринку туристичних послуг із метою організації власного відпочинку, в 2017 р. порівняно з 2016 р. зросла на 337 тис осіб, або на 15%. Порівняно з 2011 р. цей показник збільшився на 56%, або

на 900 тис осіб. Варто зазначити, що у загальній кількості туристів цієї групи 11% становили внутрішні туристи, 1% – іноземці і 88% – особи, що відправилися на відпочинок за кордон. Порівняно з 2011 р. ці частки суттєво змінилися. Так, у 2011 р. питома вага внутрішніх туристів у загальній кількості осіб, що звернулися до суб'єктів ринку туристичних послуг із метою відпочинку, становила 21%, іноземців – 5%, а тих, хто відправлявся за кордон, – 74%. Що стосується інших видів туризму, то, як зазначалося вище, вони сьогодні є недостатньо розвиненими і не користуються значною популярністю серед населення України. Порівняно з 2011 р. на 7% у 2017 р. зросла лише кількість осіб, що звернулися до суб'єктів ринку туристичних послуг із метою організації поїздки на лікування. За іншими видами туризму цей показник лише скорочувався.

На жаль, негативну динаміку в'їзного туристичного потоку не змогли змінити лібералізація візового режиму та спрощення прикордонних

формальностей для учасників міжнародного руху, які отримали високу оцінку з боку громадськості ще під час проведення чемпіонату Європи з футболу в 2012 р. [2].

Отже, аналіз інтенсивності та тенденцій розвитку туристопотоку продемонстрував загальне підвищення попиту на туристичні послуги різних видів. Найбільш популярними видами туризму виявилися діловий та розважальний. Серед країн, що найчастіше відвідуються українськими громадянами, слід відзначити країни Європейського Союзу і курорти Туреччини та Єгипту. Негативною є динаміка в ізнного туристичного потоку, що пов'язано передусім із військово-політичним конфліктом на території держави.

Етап 2. Аналіз показників діяльності колективних засобів із розміщення туристів.

Засоби з розміщення туристів посідають особливе місце у галузі туризму. Вони являють собою сферу послуг, діяльність якої полягає у розміщенні та обслуговуванні приїжджих й яка спрямована на задоволення потреб людини. Обсяг туристських потоків, валютні надходження в регіон залежать перелусім від експлуатаційної можливості цієї сфери туризму та якості наданих послуг [3].

За даними Державної служби статистики України, у 2017 р. на території держави нараховувалося 4115 колективних засобів розміщення (КЗР), що на 595 од., або на 13%, менше, ніж у 2011 р. (рис. 2). Варто відзначити, що цей показник за весь період 2011–2017 рр. стабільно скорочувався, проте серед причин такого падіння не тільки закриття підприємств, а й їх об'єднання, інтеграція в глобальні готельні мережі тощо. Про відсутність негативної динаміки в такому контексті говорить і збільшення загальної кількості туристів, що перебували у КЗР. У 2017 р. цей показник становив 6 млн. осіб, що на 610 тис осіб, або на 10%, більше, ніж у 2011 р. Незначне скорочення

показника відбулося у 2015 р. (на 270 тис осіб), що пов'язано з різким погіршенням політичної ситуації в країні, однак уже в 2016 р. зростання кількості туристів становило 13%.

Починаючи з 2011 р. цей показник постійно скорочувався за винятком 2015 р., коли значно зросла кількість внутрішньо переміщених осіб. Якщо розглядати складники цього сегменту ринку туристичних послуг, то можна виокремити тенденцію до збільшення кількості готелів, мотелів, хостелів, тоді як кількість гуртожитків, туристичних баз скорочувалася [1]. Така зміна зумовлюється зміною загальної спрямованості туристичного потоку: у зв'язку з тим, що метою туристичних подорожей стали відпочинок та бізнес, більшою популярністю користуються готелі та аналогічні засоби розміщення, ніж туристичні бази, кемпінги тощо. У 2017 р. кількість туристів, що перебували у готелях, збільшилася на 28% порівняно з 2011 р., тоді як аналогічний показник у туристичних базах скоротився на 2,5%. Відповідна динаміка спостерігається протягом усього періоду 2011–2017 рр.

Однак якщо розглядати доходи готелів та аналогічних засобів розміщення, то протягом зазначеного періоду вони зросли по всіх групах КЗР, окрім мотелів (скорочення становило 41%), що зумовлено незначною вартістю номерів та мінімальним обсягом обслуговування. У цілому доходи від наданих послуг готелів та інших КЗР цієї групи протягом 2011–2017 рр. зросли більше ніж у два рази (на 139%). Із 2015 р. щорічне зростання показника становило близько 30%.

Що стосується спеціалізованих засобів розміщення, то протягом 2011–2017 рр. спостерігається тенденція до скорочення їх кількості (на 26%). Найбільшу питому вагу у цій категорії КЗР займають бази відпочинку та санаторії (74% і 10% відповідно). Серед усіх представлених засобів розміщення

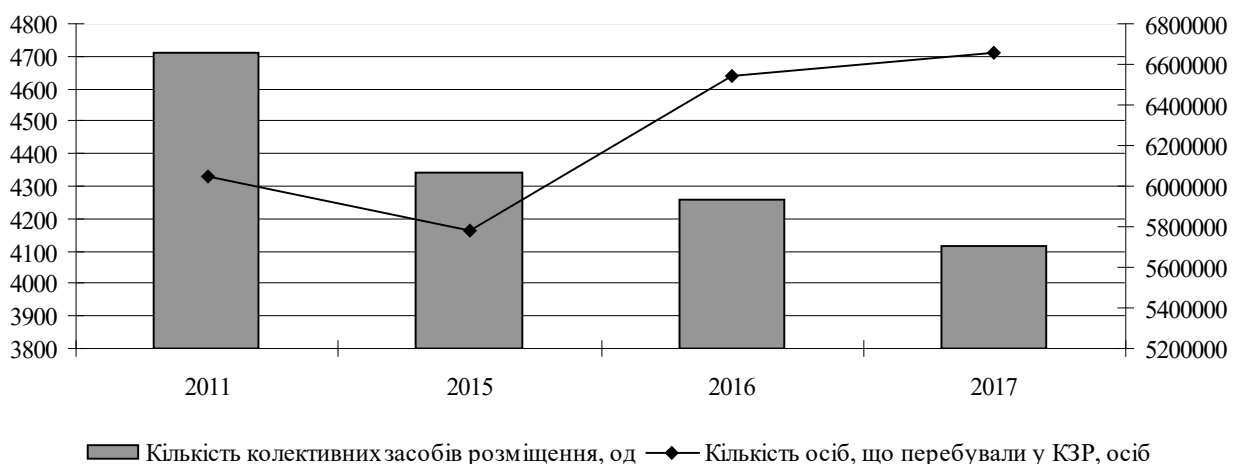

Рис. 2. Динаміка кількості колективних засобів розміщення туристів в Україні та кількості осіб, що у них перебувала

Джерело: складено автором на основі [4]

збільшити кількість туристів удалося лише базам відпочинку – на 6%, тоді як інші підприємства демонстрували скорочення більше ніж на 20% (санаторії), а іноді навіть більше ніж на 50% (санаторії-профілакторії, бальнеологічні лікарні). Загальне скорочення показника в групі становило 18%.

Незважаючи на це, доходи від наданих послуг удалося збільшити кільком категоріям КЗР: санаторії – на 30%, пансіонати з лікуванням – на 91%, бальнеологічні лікарні – на 81%, будинки відпочинку – на 12%. Це зумовлюється загальним підвищенням цін на медичні послуги. Водночас скорочення доходів баз відпочинку в 2017 р. порівняно з 2011 р. на 34% зумовлюється зміною способу відпочинку у таких закладах: якщо раніше вони використовувалися для довготривалого відпочинку, то сьогодні актуальна тенденція до розміщення гостей лише на один день, при цьому більшість туристів не залишається на базі на ніч.

Варто відзначити, що найбільший показник перебування туристів є характерним для готелів (28% від загального обсягу ліжко-днів) та баз відпочинку (13% від загального обсягу ліжко-днів), приблизно по 2% мають гуртожитки для приїжджених, туристичні бази, санаторії-профілакторії та пансіонати відпочинку. Інші ж засоби розміщення мають питому вагу менше 2% у загальному обсязі проведених ліжко-днів.

Таким чином, для колективних засобів розміщення характерна тенденція до скорочення їх кількості, скорочення терміну перебування в них туристів, що у цілому відображає рівень розвитку туристичної галузі в країні, який сьогодні є недостатньо високим. Однак можна відзначити позитивні риси: підвищення кількості осіб, що використовують інфраструктуру КЗР, та закономірне підвищення доходів КЗР від надання послуг. Такі

тенденції відображають рівень розвитку ринку туристичних послуг, який можна охарактеризувати як задовільний та такий, що продовжує вдосконалюватися.

Етап 3. Дослідження потоків надходжень і витрат, пов'язаних із туризмом. Аналіз показників діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг.

Проблемними питаннями у сучасних умовах залишаються недосконалість та неефективність управління підприємствами туристичної галузі України. Це погіршує туристичну привабливість держави та гальмує розвиток комплексу національних туристичних послуг. Так, опублікований у 2018 р. на Світовому економічному форумі індекс конкурентоспроможності туризму України становив лише 3,5 бали із семи можливих, держава займає 88-е рейтингове місце серед 133-х досліджуваних туристичних регіонів [4]. Негативною тенденцією є й те, що порівняно з 2015 р. цей показник не змінився.

У табл. 2 відображено основні показники діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг. Варто зазначити, що їхні доходи протягом 2011–2017 рр. стабільно зростали (за винятком 2015 р., що стало результатом військово-політичної кризи на території країни). Так, у 2017 р. цей показник збільшився більше ніж у два рази порівняно з 2011 р., що свідчить про динамічні темпи зростання ринку туристичних послуг. Зростає і показник комісійних та агентських винагород – у 2017 р. він становив 708 млн. грн, що на 131% більше, ніж у 2011 р., і на 31% більше, ніж у 2016 р. Така динаміка свідчить про ефективність діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг із позиції підприємництва.

Важливо зазначити, що паралельно з доходами зростали й витрати на операційну діяльність

Таблиця 2

Динаміка показників діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг в Україні, тис грн

Показники	2011 р.	2014 р.	Темп приросту у % до 2011 р.	2015 р.	Темп приросту у % до 2014 р.	2016 р.	Темп приросту у % до 2015 р.	2017 р.	Темп приросту у % до 2016 р.
Дохід від надання туристичних послуг	4685427	5432673	115,95	4797731	88,31	11522520	240,17	18502975	160,58
Сума комісійних, агентських та інших винагород	307497	394528	128,30	771181	195,47	542977,5	70,41	708966	130,57
Операційні витрати	1436669	5104476	355,30	4513433	88,42	9144060,3	202,60	14900951	162,96
матеріальні витрати	483066	2152795	445,65	746488	34,68	7348522,9	984,41	12441525	169,31
витрати на оплату праці	177223	224245	126,53	255051	113,74	290058,7	113,73	412343	142,16
відрахування на соціальні заходи	62208	83249	133,82	78460,3	94,25	61463,3	78,34	91569,4	148,98
суми нарахованої амортизації	25447	21268	83,58	20509,8	96,43	26135,3	127,43	699429	2676,19
інші витрати	688724	2622917	380,84	3412923	130,12	1417880,1	41,54	1256083	88,59

Джерело: складено автором на основі [4]

суб'єктів ринку туристичних послуг в Україні. Так, операційні витрати у 2017 р. збільшилися на 63% порівняно з 2016 р. і більше ніж у дев'ять разів порівняно з 2011 р. Таке зростання зумовлено передусім витратами на вдосконалення інфраструктурного складника – саме він займає найбільшу питому вагу у загальному обсязі витрат (83%).

Анексія Криму та військова агресія Росії різко скоротили потік іноземних туристів. Інфляція і девальвація гривні в 2014–2015 рр. зумовили зменшення кількості виїзних туристів, проте дещо пожвавили внутрішній туризм. Останнє, як показують дані, викликало значний економічний ефект [4].

Висновки. Ринок туристичних послуг України належить до реформованого типу національного туристичного ринку, який характеризує країни перехідного типу, що формують ринкові структури і де переважає міжнародний туризм імпортного спрямування. Протягом періоду 2011–2017 рр. ринок туристичних послуг України зазнав значних змін, що спостерігається не тільки у зміні направленості та географічної структури туристичного потоку, а й у його інфраструктурному складнику (зменшення кількості колективних засобів розміщення) за підвищення доходів суб'єктів ринку від реалізації туристичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. Київ : Київський національний торгово-економічний університет, 2006. 537 с.
2. Казачковська Г.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні. *Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою* : матер. доп. II наук.-практ. конф. Бердянськ : АУІТ «АРИУ», 2006. С. 126–137.
3. Миронов Ю.Б. Сутність та чинники сталого розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.11. С. 117–122.
4. Офіційний сайт Eurostat. URL : http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics (дата звернення: 02.02.2020).
5. Рябев А.А. Готельні та хостельні мережі: дослідження задоволення споживчого попиту. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2016. № 2(1). С. 100–101.
6. Катькало В., Шемракова В.Н. Сетевые стратегии гостиничного бизнеса. Санкт-Петербург : Высшая школа менеджмента, 2008. 364 с.

References:

1. Tkachenko T.I. (2006) Stalyj rozvytok turyzmu: teoriya, metodologhiya, realiji biznesu: monoghrafija [Sustainable Tourism Development: Theory, Methodology, Business Realities]. Kyiv: Kyjivskij nacional'nyj torghovoeconomicznyj universytet.
2. Kazachkovska, H. V. (2006). Mozhlivosti stalogo rozvytku turyzmu ta kurortiv v Ukraini [Possibilities of Sustainable Tourism and Resorts Development in Ukraine]. Informacini tekhnolohii v upravlinni turystychnoiu ta kurortnorekreatsiinoiu ekonomikoiu Ukrainy [Informational technologies in tourism and resort and recreational economy management], Berdiansk : AUIT "ARIU" Publ., pp. 126-137.
3. Myronov, Ju. B. (2013). Sutnist ta chynnyky staloho rozvytku turyzmu v rehioni [Essentials and factors of sustainable tourism development in the region]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine], vol. 23, no. 11, pp. 117-122.
4. Official site "Eurostat", (2016), available at http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics (accessed 02 February 2020).
5. Riabiev, A. (2016). *Hotelni ta khostelni merezhi: doslidzhennia zadovolennia spozhyvchoho popytu* [Hotel and hostel chains: consumer demand satisfaction research]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidprymnytva* [Problems and prospects of entrepreneurship development], no. 2(1), pp. 100-101.
6. Katykalo, V. S., Shemrakova, V. N. (2008). *Setevyie strategii gostinichnogo biznesa* [Hotel business network strategies]. St. Petersburg, SPbSU Publ.

Borblik Karyna
Priazovskyi State Technical University

STATE AND TRENDS OF THE TOURIST SERVICES DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article deals with the current state, tendencies and prospects of development of the tourist services market of Ukraine. The main stages that hinder the development of the tourism industry in the country and need further resolution are considered. Problems in the current conditions are the imperfection and inefficiency of management of enterprises in the tourism industry of Ukraine. This aggravates the tourist attractiveness of the state and impedes the development of a complex of national tourist services. The subject of the article's research is the market of tourist services of Ukraine, which is developing quite dynamically. The purpose of the study is to determine the status and trends of the tourism market. The main methods of the study were the statistical analysis of the intensity of the tourist flow of the country, the dynamics of activity indicators of the subjects of the tourist services market of Ukraine. In the course of the work the following results were obtained: the imperfection and inefficiency of the management of the enterprises of the tourist industry of Ukraine remain in unstable conditions. This impairs the tourist attractiveness of the country and impedes the development of a complex of national tourist services. Such changes are caused by several factors of the external environment: increase of availability of rest at exotic resorts, increase of mobility of the population in the conditions of globalization and integration of Ukraine to the European Union, difficult political situation on the territory of the state (occupation of the Autonomous Republic of Crimea). The study concludes that the tourism market in Ukraine is a reformed type of national tourism market that characterizes transition economies that shape market structures and where international tourism is predominant in foreign destinations. During the period 2011-2017, the tourist services market of Ukraine has undergone significant changes, which is observed not only in the change of direction and geographical structure of the tourist flow, but also in its infrastructural component while increasing the revenues of market entities from the sale of tourist services. It is worth noting that the development of the tourist services market needs in-depth analysis certain types of tourism in the development of the economy countries that may be the subject of further research.

Key words: *tourism, tourist flow, tourists, tourism industry, tourist services market, analysis of indicators of tourism services market development.*

JEL classification: O11, O14, O15, O40, P25.